

E

stapeltje brieven van 'De Schoolmeester', pseudoniem van de negentiende-eeuwse dichter Gerrit van de Linde, vormde het begin van de wetenschappelijke carrière van Marita Mathijssen (1944). In het laatste jaar van haar studie Nederlands vond zij de brieven bij toeval in de handschriftenafdeling van de universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Ze waren gericht aan een vriend van De Schoolmeester, de romanschrijver Jacob van Lennep. Mathijssen was getroffen door de schoonheid van de teksten en vond dat ze voor een groter publiek toegankelijk moesten worden gemaakt. Ze verzorgde een uitgave van de brieven.

Mathijssen zou haar carrière lang gegrepen blijven door negentiende-eeuwse literatuur. Ze werd hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam en propageerde steeds opnieuw het belang van 'haar' periode.

'De negentiende eeuw stond bekend als een lelijke tijd.'

Tijdens Mathijssens studie was de negentiende eeuw overigens een verre van geliefd onderzoeksgebied. De periode had de reputatie moralistisch en dor te zijn, stond zelfs bekend als een lelijke tijd: het gaf geen pas je ervoor te interesseren. Het academische curriculum voor die periode ging voornamelijk over schrijvers van 'Hoge Literatuur' zoals Multatuli, Herman Gorter en Vondel.

Maar in de jaren zeventig zou de negentiende eeuw vanuit verschillende hoeken geleidelijk aan in een ander daglicht komen te staan. Historici zetten hun esthetische oordeel opzij en bekeken onderwerpen tegen de achtergrond van de functie die ze toen hadden: het ging niet langer om kunst om de kunst, maar om werk in de historische context. Dat gebeurde bijvoorbeeld in de kunstgeschiedenis. 'Vanuit een samenwerking tussen het Kunsthistorisch Instituut van de UvA en het Rijksmuseum ontstond in 1978 de tentoonstelling "Het Vaderlandsch Gevoel" met "vergeten" schilderijen uit de negentiende eeuw die werden herontdekt', aldus Mathijssen.

In de literatuurwetenschap vond deze ontwikkeling ook plaats. 'Als je de oordelende bril afzet, is er veel moois te zien in de negentiende eeuw', zegt Mathijssen. 'Er is dan ruimte voor een nieuw soort ontroering. Denk bijvoorbeeld aan de *Max Havelaar*. Dat is een door en door moralistisch boek maar het is ook prachtig geschreven.'

In deze periode kregen onderzoekers meer aandacht voor 'triviale' literaire vor-

De keuze van Marita Mathijssen

In ieder nummer van *De Academische Boekengids* vertelt een wetenschapper over de boeken die een inspiratie vormden in leven, opleiding of onderzoek.

1. VOLK OHNE BUCH. STUDIEN ZUR SOZIALGESCHICHTE DER POPULÄREN LESESTOFFE 1770-1910 door Rudolf Schenda. Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main 1988. (1970)

2. FRÜHROMANTISCHE DICHTUNGSTHEORIE door Armand Nivelle. De Gruyter. Berlijn 1970.

3. DINNER AT MAGNY'S door Robert Baldick. Coward, McCann & Geoghegan. New York 1971.

Nederlandse vertaling: TAFELN BIJ MAGNY Uitgeverij De Arbeiderspers. Amsterdam 1986.

4. TEXTE UND VARIANTEN. PROBLEME IHRER EDITION UND INTERPRETATION door Gunter Martens en Hans Zeller. Beck. München 1971.

5. WILL IN THE WORLD. HOW SHAKESPEARE BECAME SHAKESPEARE door Stephen J. Greenblatt. W.W. Norton & Company. New York 2004.

6. LITERARY DARWINISM. EVOLUTION, HUMAN NATURE, AND LITERATURE door Joseph Carroll. Routledge. New York 2004.

7. MET EN ZONDER LAUWERKRANS. SCHRIJVENDE VROUWEN UIT DE VROEGMODERNE TIJD 1550-1850: VAN ANNA BIJNS TOT ELISE VAN CALCAR door Riet Schenkeveld-van der Dussen (red.). Amsterdam University Press. Amsterdam 1997.

Foto Eduard Lampe.

men, zoals de zogenoemde spoorwegromans die in grote hoeveelheden verschenen: luchtig leesvoer voor in de trein. Mathijssen wilde deze 'Lage' literatuur niet uitsluiten van onderzoek. Zo ontdekte ze het boek *Volk ohne Buch* uit 1970 – een uitgebreide studie naar de leesgewoonten van het gewone volk in het achttiende- en negentiende-eeuwse Duitsland – van de Frans-Duitse literatuurwetenschapper Rudolf Schenda.

'Schenda was vroeg met dit soort onderzoek. Hij liet zien dat de overheid en de kerk vergaand manipuleerden wat het volk las', zegt Mathijssen: 'In Duitsland bestond zware, geïnstitutionaliseerde censuur.' Inwoners van Nederland hadden makkelijker toegang tot alle mogelijke teksten. En dankzij de grote calvinistische nadruk op het belang van Bijbel lezen, was het percentage mensen dat kon lezen hier hoger dan in omliggende landen. 'Dat wil uiteraard niet zeggen dat iedereen Hoge Literatuur las', aldus Mathijssen. Sinds het boek van Schenda is op dit terrein veel onderzoek gedaan.

Studeren betekende voor Mathijssen een kennismaking met de filosofie, en dan vooral met de Duitse vroegromantici. Het handboek *Frühromantische Dichtungstheorie* van de vergelijkend literatuurwetenschapper Armand Nivelle gaf haar

“Als je de oordelende bril afzet, is er ruimte voor een nieuw soort ontroering.”

een zeer grondige introductie in het werk van denkers als Novalis en de gebroeders Schlegel, dat Mathijssen prachtig vond. 'Zij schreven op een verbrokkelde manier. Een fragment kon bij hen ook een geheel zijn', zegt ze: 'Daarbij bleven ze heel dicht bij zichzelf. Hun werk kwam neer op tegelijkertijd schrijven en denken.'

De hier besproken boeken zijn verkrijgbaar via WWW.ACADEMISCHEBOEKENGIDS.NL

In de kroeg ontmoette ze de letterkundige Peter van Zonneveld, met wie ze haar interesse voor de negentiende eeuw bleek te delen. 'We studeerden in 1975 op dezelfde dag af, en gingen ook op dezelfde dag aan de universiteit aan de slag; hij in Leiden, ik in Amsterdam.' In het volgende jaar richtten ze de Werkgroep Negentiende Eeuw op, en het bijbehorende tijdschrift *De Negentiende Eeuw*. Vanuit deze werkgroep gingen ze op zoek naar negentiende-eeuwse vormen van literatuur die tot dan toe buiten de bekende literatuurgeschiedenis waren gevallen. Om overzicht te scheppen, werd een intensief bronnenonderzoek ingezet naar tijdschriften, pamfletten, egodocumenten en reisliteratuur.

'In de negentiende-eeuwse leesbibliotheek kon je voor een dubbeltje per week boeken lenen.'

In 1982 stelde literatuurhistoricus Bernt Luger in het artikel 'Wie las wat in de negentiende eeuw?' op indringende wijze de vraag wat voor boeken de gewone negentiende-eeuwse Nederlander las. 'Je had in de negentiende eeuw de commerciële leesbibliotheek', zegt Mathijsen, 'vergelijkbaar met een videotheek in de jaren tachtig. Voor een dubbeltje per week kon je er boeken lenen.' Sinds het artikel van Luger is veel onderzoek gedaan naar de collecties van leesbibliotheeken, die vooral toegankelijk werk hadden, zoals vertalingen van Alexandre Dumas.

Mathijsen wilde het verleden laten spreken op een wetenschappelijk verantwoorde wijze. Een van haar inspiratiebronnen was de Britse literatuurcriticus Robert Baldick, die in het boek *Dinner at Magny's* de literaire wereld van het Parijs uit de tweede helft van de negentiende eeuw tot leven roept. Vanaf 1862 organiseerde de wereldberoemde kok Charles Magny, eigenaar van het gelijknamige restaurant aan de Rue Mazet in Parijs, een tweewekelijkse eetclub voor bekende schrijvers. Deze traditie zou zo'n tien jaar standhouden. In de loop der jaren schoven prominenten als Gustave Flaubert, Edmond de Goncourt en Émile Zola aan om uitgebreid te eten, te drinken en *les choses de la vie* door te nemen.

Baldick reconstrueerde de tafelgesprekken en destilleerde een aantal gespreksthema's op basis van dagboeknotities en brieven van de verschillende schrijvers. 'Zo ontstaat een levendige literatuur', zegt

Mathijsen. Voor *NRC Handelsblad* nam zij, op basis van uiterst precies onderzoek, interviews af aan dode auteurs als Willem Bilderdijk en Jacob van Lennep. Een interview leek haar namelijk de beste vorm van communiceren met deze schrijvers. 'Het leuke aan deze werkmethode is dat ik de antwoorden al had; de vragen heb ik erbij verzonnen', vertelt Mathijsen.

Met de opkomst van de sociale wetenschappen in de universiteiten in de jaren zeventig ontstonden nieuwe richtingen binnen de literatuurwetenschappen, waaronder de empirische literatuurwetenschap. De empirici botsten met de 'interpreten' onder de letterkundigen, die het vooral ging om esthetische oordelen

en diepe inzichten in Hoge Literatuur. Voor de empirici werden meetbaarheid, de relatie tussen lezer en werk, verkoopcijfers en sociologische modellen steeds meer van belang.

Binnen deze turbulente academische ontwikkelingen besloot Mathijsen zich toe te leggen op de editiewetenschappen. Die waren namelijk grondig wetenschappelijk onderbouwd. De Duitse klassieker *Texte und Varianten* van literair theoreticus Gunter Martens was een leidraad bij wetenschappelijk verantwoord historisch editeerwerk. Dit boek diende als richt-

'Wie ben ik om te zeggen dat Kluun of Saskia Noort geen bestaansrecht hebben?'

snoer voor Mathijsens wetenschappelijke werkwijze. Zelf schreef Mathijsen een veelgebruikt handboek voor editoren, *Naar de letter* (1995), dat als bijnaam 'de grijze bijbel' draagt, naar de kleur van de kaft. Daarnaast bleef zij ook meer interpretatieve artikelen schrijven. Deze stukken, over bijvoorbeeld De Schoolmeester, publiceerde zij buiten de specialistische vakbladen.

In de jaren negentig waaide vanuit de Verenigde Staten de stroming van het New Historicism over. Voor Mathijsen betekende die een bevestiging van haar aan-

pak. New Historicism is ontstaan uit de kritische theorie en plaatst literatuur in een zeer brede economische, sociale en politieke context. 'Etiquetteboeken, reclamemateriaal of medische handboeken: het kan allemaal als bronnenmateriaal worden ingezet', aldus Mathijsen. Geen literatuur om de literatuur meer dus, maar teksten in het algemeen als historische bron.

De richting bracht populaire auteurs voort, zoals Stephen J. Greenblatt, die in 2004 met *Will in the World. How Shakespeare Became Shakespeare* een bestseller schreef. Greenblatt, een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de New Historicism-beweging, voert in deze roman de lezer terug in de tijd en zoekt in het leven van de grote dichter naar verklaringen voor specifieke literaire details in zijn werk. Mathijsen moedigt haar studenten aan om zich voor de auteurs die zij onderzoeken ook zo uitgebreid te verdiepen in de omstandigheden waarin zij leefden.

'*Literary Darwinism* van Joseph Carroll staat nu bovenaan mijn lijst van te lezen boeken', vertelt Mathijsen: 'Binnen het literaire darwinisme buigt men zich over kenmerken die in romans zijn terug te vinden om een antwoord te kunnen formuleren op de vraag welke literatuur overleeft en welke niet. Waarom wordt Vestdijk niet meer gelezen en Nescio wel? Vestdijk heeft veel geschreven en was populair en toch is hij vrijwel vergeten. Hoe komt dat? Waarom heeft Nescio gewonnen in de strijd om het voortbestaan?' Naar antwoorden op zulke vragen wordt momenteel gezocht.

Op dit moment begeleidt Mathijsen onder meer een proefschrift over Anna Bosboom-Toussaint, een van de weinige schrijfsters die vanuit de vroege negentiende eeuw in de officiële literatuurgeschiedenis is doorgedrongen – de meerderheid van de vrouwelijke auteurs stond in de marge van de literaire wereld. Vanuit de feministische literatuurkritiek is het werk van Bosboom-Toussaint vaak aangevallen omdat zij zich te veel aan de mannenwereld zou hebben aangepast. Volgens Mathijsen zal uit de studie die zij nu begeleidt, blijken dat dit veel minder het geval was dan aanvankelijk werd gedacht.

Voor een overzicht van vrouwen in de negentiende-eeuwse literatuur raadt Mathijsen *Met en zonder lauwerkrans* aan van een ploeg onderzoekers onder leiding van Riet Schenkeveld-van der Dussen. Hierin wordt duidelijk hoeveel verscheidenheid aan vrouwelijke auteurs uit de Lage Landen er was in zowel de Hoge als de Lage Letteren.

Dat onderscheid, tussen hoog en laag, lijkt inmiddels vervaagd maar het speelt nog steeds. Dat bleek weer eens tijdens de laatste Boekenweek, toen Connie Palmen uithaalde naar bestsellerauteurs die volgens haar flutboeken schreven: 'Scheer je weg uit het land van de literatuur, nietsnutten.' 'In zo'n uitspraak kan ik mij niet vinden', zegt Mathijsen. 'Ik span me in voor het bestuderen van lichtere genres uit een andere tijd. Wie ben ik dan om te zeggen dat Kluun of Saskia Noort geen bestaansrecht hebben?'

De komende tijd blijft Mathijsen ondanks haar emeritaat college geven, maar de schrik slaat haar om het hart omdat er weer nieuwe hervormingen op de universitaire agenda staan: nieuwe semesterindelingen waarop niemand zit te wachten, aldus Mathijsen: 'Ik heb nu al zoveel hervormingen zien langskomen en de enige die wat mij betreft een positief effect teweeggebracht heeft, is het veranderen van de Faculteit der Letteren in de Faculteit der Geesteswetenschappen. Vooral de kruisbestuivingen die daaruit voortkwamen op het gebied van de filosofie, geschiedenis en letteren zijn heel erg positief geweest. Voorlopig staan er genoeg studenten op mij te wachten, maar ik ben benieuwd hoe het talenonderwijs zich in de toekomst staande zal houden.'

Prof. dr. M.T.C. (Marita) Mathijsen-Verkooijen is emeritus hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam, met een specialisatie in de negentiende-eeuwse letterkunde. In 1987 promoveerde zij op de documentair-kritische uitgave van De brieven van De Schoolmeester. Haar laatste boek is de uitgebreide versie van de *Huizinga-lezing 2009*, *Historische sensatiezucht* (Bert Bakker, 2010). Haar werk werd bekroond met de *Multatuliprijs* (1991) en de *Prins Bernhard Cultuurfonds Prijs voor de Geesteswetenschappen* (1998). Haar vele studies op het gebied van de negentiende eeuw zijn toonaangevend. Regelmatig publiceert zij in *NRC Handelsblad*, *De Groene Amsterdammer* en *Vrij Nederland over de oude Nederlandse letterkunde*.

Deze tekst kwam tot stand op basis van een interview met Marita Mathijsen door Lotte van Gelder.